

L'art gòtic al Baix Maresme (segles XIII al XVI)

Art i promoció artística en una zona perifèrica del comtat de Barcelona

Joaquim Graupera Graupera

ADVERTIMENT. La consulta d'aquesta tesi queda condicionada a l'acceptació de les següents condicions d'ús: La difusió d'aquesta tesi per mitjà del servei TDX (www.tdx.cat) ha estat autoritzada pels titulars dels drets de propietat intel·lectual únicament per a usos privats emmarcats en activitats d'investigació i docència. No s'autoritza la seva reproducció amb finalitats de lucre ni la seva difusió i posada a disposició des d'un lloc aliè al servei TDX. No s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a TDX (framing). Aquesta reserva de drets afecta tant al resum de presentació de la tesi com als seus continguts. En la utilització o cita de parts de la tesi és obligat indicar el nom de la persona autora.

ADVERTENCIA. La consulta de esta tesis queda condicionada a la aceptación de las siguientes condiciones de uso: La difusión de esta tesis por medio del servicio TDR (www.tdx.cat) ha sido autorizada por los titulares de los derechos de propiedad intelectual únicamente para usos privados enmarcados en actividades de investigación y docencia. No se autoriza su reproducción con finalidades de lucro ni su difusión y puesta a disposición desde un sitio ajeno al servicio TDR. No se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a TDR (framing). Esta reserva de derechos afecta tanto al resumen de presentación de la tesis como a sus contenidos. En la utilización o cita de partes de la tesis es obligado indicar el nombre de la persona autora.

WARNING. On having consulted this thesis you're accepting the following use conditions: Spreading this thesis by the TDX (www.tdx.cat) service has been authorized by the titular of the intellectual property rights only for private uses placed in investigation and teaching activities. Reproduction with lucrative aims is not authorized neither its spreading and availability from a site foreign to the TDX service. Introducing its content in a window or frame foreign to the TDX service is not authorized (framing). This rights affect to the presentation summary of the thesis as well as to its contents. In the using or citation of parts of the thesis it's obliged to indicate the name of the author.

Joaquim Graupera Graupera

Tesi Doctoral

**L'art gòtic al Baix Maresme
(segles XIII al XVI)**

**Art i promoció artística
en una zona perifèrica
del comtat de Barcelona**

**Dirigida per la Dra. Francesca Español i Bertran
Programa "*Història, teoria i crítica de les arts*"
Bienni 2002-2004**

Mataró, 2011

**Departament
d'Història de l'Art**

UNIVERSITAT DE BARCELONA

**Facultat de Geografia
i Història**

Capítol 1

ANTECEDENTS HISTÒRICS:

la configuració del Baix Maresme fins el període baix medieval

El que avui anomenem comarca del Maresme ¹⁷ presentava a l'alta edat mitjana dues realitats diferents separades per la riera de Caldes.¹⁸ Aquesta divisió va ser aprovada pel papa Alexandre III a petició del bisbe Guillem de Torroja l'any 1169.¹⁹ La part nord pertanyia a nivell jurisdiccional al vescomtat de Cabrera dins del comtat de Girona i a nivell religiós formava part del bisbat de Girona i estava adscrita a l'ardiaconat *Silvensis*. La part sud pertanyia a nivell jurisdiccional al comtat de Barcelona dins de la zona de l'*Oficialat*, a excepció de Dosrius i Canyamars que formaven part des del 1324 del deganat del Vallès.²⁰ Aquesta divisió s'ha fossilitzat actualment en el que s'anomena "*Alt Maresme*" i "*Baix Maresme*".²¹

¹⁷ .- Actualment aquesta comarca té una extensió de 396 km² i limita amb les comarques del Vallès Oriental, la Selva i el Barcelonès i la mar Mediterrània. S'estén des de la Serralada Litoral fins a la mar, i des de Montgat fins a la Tordera i morfològicament pot dividir-se en dues parts: el vessant Est de la serralada i la plana que s'estén al seu peu, davant la mar. Aquesta plana és més extensa des del Masnou a Sant Vicenç de Montalt; des de Caldes d'Estrac a Sant Pol els contraforts muntanyosos arriben fins a la mar; tot seguit vénen les costes de Calella, preludi de la Costa Brava. Des de Calella a Malgrat es reprèn la planura, formada per la retenció del delta de la Tordera pel cap de Calella.

¹⁸ .- Sobre aquest aspecte veure CARRERAS, 1893b i CLARIANA, 1992; BONAMUSA, 2010, BONAMUSA, 2011.

¹⁹ .- Document citat per SOLÀ, 1968, p.23; VILLANUEVA, 1903-1804, vol. XVII, apèndix LII, p.324.

²⁰ .- BENITO, 1992, p.20

²¹ .- Aquest doble origen de la comarca actual ja va ser estudiada per Francesc Carreras, el qual ens diu que: "*Figura entre les més antigues regions catalanes la del Maresma. A nostre entendre esta regió presenta una marcada divisió en alta i baixa, segons sia sa part N. ó la del S. Lo alt Maresma se conegué molt temps per Vescomdat. L'altre es lo Maresma propiament dit, puix may ha rebut cap mes nom, si no es lo*

L'organització del territori i la configuració del model de poblament es va anar definint i configurant des de l'època romana fins a quedar plenament establerts a partir del s. XIII. En aquesta evolució s'aniran creant el nuclis de població més representatius; de tipus dispers, com els masos, o de tipus més concentrat, com les viles i pobles. De la mateixa manera, es construïran els principals edificis religiosos, com les parròquies, les ermites i els monestirs i també els edificis militars, com les torres, les cases fortes i els castells. La xarxa de camins esdevindrà un element vertebrador de la comarca, utilitzant-se les antigues vies de comunicació hereves d'època iberoromana, que a nivell transversal vinculen per proximitat el territori a Barcelona.

1.1.- La configuració del Maresme medieval.

A finals del s.IX i principis del segle X, la documentació deixa entreveure que la pauta d'organització del territori està basada, encara, en els assentaments que perduraven de l'antiguitat tardana, és a dir, les vil·les,²² que al llarg dels segles IX i X s'aniran convertint, en un procés lent, en nuclis semiconcentrats de població al voltant dels edificis parroquials, constituint les celleres i sagres.²³ Tanmateix hi ha documents que deixen testimoni

castellanisat y modern de Marina. Podrá semblar arbitraria y convencional aquesta designació nostra de baix Maresma, á la regió compresa entre lo Vallés, la riera d'Estrach y lo plá de Barcelona. Més no es així: té son fonament tradicional é históric. Tradicional, puix arrenca de la antiquíssima divisió dels bisbats de Barcelona y Gerona, segons la qual, tota la costa, des d'Arenys á Blanes, ha pertanyut al segon bisbat. Históric, per quan la propia divisoria es admesa y acceptada per lo legislador, al establir y definir los límits de la vegueria de Barcelona y Vallés de la que forma part lo Maresma. Aquesta vegueria es consecuencia de la extensió compresa per les antigues franqueses del Vallés y del Maresma de que parlen nombrosos documents del s.XI (...). Tingueren també en compte tal divisió los segles XIV i XV, al donar lo nom al vescomtat á les terres del Maresma que entraven dintre lo bisbat de Gerona, per esser propietat dels remodelats vescomtes de Cabrera". (CARRERAS, 1900 , p. 62-63).

²².- Segons A.Roig el mot vil·la fa referència a una propietat particular amb assignació personal del propietari, hereva dels latifundis tardoromans. Com hem vist, algunes d'aquestes vil·les perduren en el record perpetuant el topònim. Serà al llarg del segle X, quan tenim més documentació conservada, i s'observa una desintegració de la vil·la tardoromana com a centre d'organització del territori i la substitució per unes pautes de poblament diferents basades en les parròquies, masos i castells. (ROIG, 1991. p.29)

²³.- Tenim documentats els territoris següents dins el Baix Maresme:

878.- Doc 3 p.190 "*Item domum Sancti Martini ad locum Maritimum, iuxta rivo Argentona cum villaricellos desuper positos, cum terminis et adiacentiis suis.*" ACB: *Liber Antiquitatum I*, núm.2, fols.1d-2c. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.3, p.190

894.- "*...in locum Maretima, in termino de Purpulas, in villa Lotone.*" ACB: *Pergamí 1-3-1*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.5, p.193-194

928.- "*...in Maretima, in termino de Triciliano.*" ACB: *Pergamí 1-1-2495*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.15, p.206-207

930.- "*...in Maretima, in villa Primiliano.*" ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.461, fols.159bc. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.17, p.208-209

949.- "*...in terminus de Alarona, in Villa Valades.*" FITA, 1902, p.347.348

950.- "*...in Maretima, in termino Aiello et in termino de ipso Ministirolo.*" ACB: *Pergamí 1-1-863*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.42, p.236

958.- "*...in Maretima, in termino de villa Taliano.*" ACB: *Pergamí 1-1-1833*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.51, p.245-246

963.- "*in termino de Mata, et in suas egecensias de termino de Argentone, usque in termino de Torrente Malo (Torrenbó) et de terminio de Duos Rios usque ipsa mare.*" ACA: *Cartolari de Sant Cugat del Vallès*. fol.243, núm.759. Publicat a RIUS, 1945, doc.66, p.57

964.- "*...in termino Cabanellas superiores (Cabanyes, Órrius).*" ACB: *Liber Antiquitatum III*, núm.300, fols.115a-c. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.80, p.275-276

d'algunes d'aquestes vil·les que no van tenir continuïtat, i, donat que s'ha perdut el topònim, no en podem saber la ubicació, com seria el cas de "*In maretima, in villarunculi Capeduci*"²⁴ o bé de "*In maritima, in terminio de villa Aruendi*".²⁵

La documentació conservada del cartulari de Sant Cugat del Vallès i de l'Arxiu Diocesà de Barcelona mostra, pel que fa als principis del segle X, una societat dinàmica i arrelada amb unes explotacions a ple rendiment. Un paisatge on predomina la petita propietat privada i alodial que venia d'antic, segurament, tal com he afirmat abans, de la redistribució de la propietat de les vil·les tardoromanes entre els seus pagesos. Durant tot el segle X, les propietats es venen, es canvien, es donen, es cedeixen i s'hi produeix establiments i empenyoraments, tant per part d'agents particulars com de poders públics, monestirs o religiosos seculars.²⁶ El territori doncs, es vertebrava bàsicament a través de les parròquies que esdevenen les hereves de les vil·les tardoromanes com a centre d'estructuració de territori.

Molts dels topònims de les antigues vil·les quedaran en el record, a partir del s.XI i XII, per a designar demarcacions o contrades dins de termes més amplis controlats per un *castrum* o castell i que seran les bases de les noves demarcacions parroquials.²⁷ Aquest seria el cas de les *Vila Azari; Vila Primiliano; Villa Agello*, les quals esdevindran les parròquies de Vilassar, Premià, o els veïnats d'Agell, entre d'altres emmarcades dins la jurisdicció del castell de Sant Vicenç o de Burriac.²⁸

968.- "... in termino de lewendaries".ACA: escriptura de Borrell II. AHCB:MAS: Notes històriques..., vol.XI.

974.- "*infra termino de Villa Orreos*". ACA: *Cartolari de Sant Cugat del Vallès*. fol.34, núm.106. Publicat a RIUS, 1945, doc.104, p.85.

978.- "...in terminio Vilazari". ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.455, fols.158b. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.124, p.324

981.- "...in maretima, in terminio de Elella ". ACB: *Pergamí 1-2-1017*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.136, p.337

965.- "*In termino de Tiano*". ACA: *Cartolari de Sant Cugat del Vallès*. fol.243, núm.759. Publicat a RIUS, 1945, doc.84, p.70

989.- "...in Agello". ACB: *Liber Antiquitatum I*, núm.46, fols.23d-25b. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.199, p.407-410

²⁴.- ACB: *Pergamí1-1-2336* . Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.71, p.266-267

²⁵.- ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.81, fol.129 a-b. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.107 p.306

²⁶.- A la comarca, l'estudi sobre la micropropietat pagesa al s.X ha estat estudiada solament a Premià per Fages, 1987. No hi ha en la documentació esments importants d'aprisions o roturacions de grans zones, malgrat que no descarto que existeixin anteriorment, es a dir, a principis del s.IX. Aquestes deurien existir a partir de l'ocupació de la plana per part de les antigues vil·les subsistents, però per la manca de documentació, aquesta afirmació sols es pot plantejar com una hipòtesis.

²⁷.- Segons Salrach, "*Així poc a poc, s'anà creant una trama d'esglésies parroquials que cobria el país que es repoblava i en part es cristianitzava. L'organització parroquial era paral·lel a l'organització civil, és a dir, les esglésies als castells i ambdues construccions seguien els passos de la repoblació. Els termes dels castells solien ser més amplis i sovint incloïen més d'una parròquia*". (SALRACH, 1993, p.200)

²⁸.- Al llarg dels segles IX i X tenim documentats per primer cop les parròquies i capelles següents dins el Baix Maresme:

878.- "*Item domum Sancti Martini ad locum Maritimum*". ACB: *Liber Antiquitatum I*, núm.2, fols.1d-2c. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.3, p.190

894.- "... in locum Maretima, (...) de parte cerci in via qui discurrit a(d) domum Sancti Vincenti" ACB: *Pergamí 1-3-1*. Publicat a Fàbrega, 1995, doc.5, p.193-194

966.- "...et ecclesias de Primiliano et de Taliano cum parrochia, decimis et primiciis. ACB: *Liber Antiquitatum IV*, núm.56, fols.17d-18b. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.89, p.285-287

987.- "...in termino de villa Primiliano, super domum Sancta An(a)stasie". ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.473, fols.162cd. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.170, p.375-376

Durant aquesta etapa apareix el Baix Maresme com a territori plenament diferenciat de les contrades veïnes. El que es cita en la documentació amb el topònim del Maresme, “*in Maretima*”, es pot identificar amb la depressió litoral que arrenca de la serralada litoral, emmarcada al sud per Badalona, “*in vico Bitulona*”,²⁹ on existia una gran unitat de territori que depenia del monestir de Sant Cugat del Vallès, i des d’on s’iniciava la *Maretima*, que s’identificava amb el topònim de Monistrol, i que correspondria a una part del terme de Badalona i el de Tiana actuals,³⁰ “*in Maretima, in locum ubi dicunt Monasteriolo*”.³¹ Al nord, aquesta contrada limitava amb el Vallès “*in Valense*”³² i a partir de la riera de Caldes ja era un espai del comtat de Girona “*in territorio Gerundense*”.³³

Pel que fa als castells durant els s.IX-X, únicament s’esmenten les torres circulars que son aixecades per la defensa de la població, segurament integrades en cases fortes hereves de les vil·les tardoromanes. Abans de l’any 1000, concretament l’any 989, tan sols es documenta la torre de Premià “... *in Maretima, in terminio de Primiliano (...) Et affrontat ipso puio cum ipsa turre*”.³⁴ En quant al que serà el castell de Burriac es documenta primer la capella, l’any 894 “... *in locum Maretima, (...) de parte cerci in via qui discurrit a(d) domum Sancti Vincenti*”.³⁵ Tot això indica que l’organització del territori en castells termenats no apareixerà fins a la primera meitat del segle XI quan la noblesa feudal hagi protagonitzat la “revolució feudal”, quan a l’organització parroquial se li sobreposarà un domini jurisdiccional i territorial basat en la demarcació de castells senyorials termenats relacionats entre ells per una xarxa de relacions vassallàtiques.

Tot i que la recuperació del país també és protagonitzada activament pels monestirs, com Ripoll, Sant Cugat del Vallès i Cuixà, entre d’altres; en el territori del Baix Maresme no es produeix la construcció de cap gran edifici monàstic.³⁶ Aquest fet pot ser degut a que la zona del litoral presentava molt més risc en estar poc protegida o, potser, a que ja estava ocupada i no necessitava una empenta repobladora com l’interior, o fins i tot a la proximitat de Barcelona. Els únics monestirs construïts en el Baix Maresme seran el petit priorat de Sant Pere de Clarà, que durant aquest període va pertànyer a la casa de Sant Cugat del Vallès i després a Cluny, i el monestir de Santa Maria de Montalegre (Tiana), actualment edifici de la Conreria documentat des del 3 de juny de 1192.³⁷ En canvi si que tenim documentades moltes propietats pertanyents a diferents monestirs, sobre tot, al monestir de Sant Cugat del Vallès.

989.- “...*Santa sussagna*.” ACB: *Pergamí 1-3-64*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.195, p.403-404

992.- “...*in ipsa serra qui vadit per Sancto Matheo*”. ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.437, fols.151a-b. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.231, p.451.

993.- “...*in parochia Sancti Felicis de Alela, in locum quem dicun Alela et in suos terminos*” ACB: *Pergamí 3-23-23*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.245, p.467-468

995.- “...*ipsum alodem quod habebat in Primiliano et ad ipsa Cia*”. ACB: *Liber Antiquitatum IV*, núm.150, fols.51c-52d. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.265, p.492-495

1008.- “... *in apendicio de Parrochiam Sancte Marie qui dicunt Civitas Fracta* ACB: *Diversorum B-1416*. Publicat a FERRER, 1968a, p.30

²⁹.- ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.389, fol.132 c-d. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.191, p.398-399

³⁰.- VELLVEHÍ- GRAUPERA, 1997

³¹.- ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.389, fol.132 c-d. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.191, p.398-399

³².- ACB: *Pergamí 3-27-296*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.25, p.218

³³.- ACB: *Pergamí 1-3-18*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.43, p.237-238

³⁴.- ACB: *Liber Antiquitatum II*, núm.472. f.162b-c. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.184, p.391-392

³⁵.- ACB: *Pergamí 1-3-1*. Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.5, p.193-194

³⁶.- GRAUPERA, 2011; GRAUPERA-VELLVEHÍ, 2011

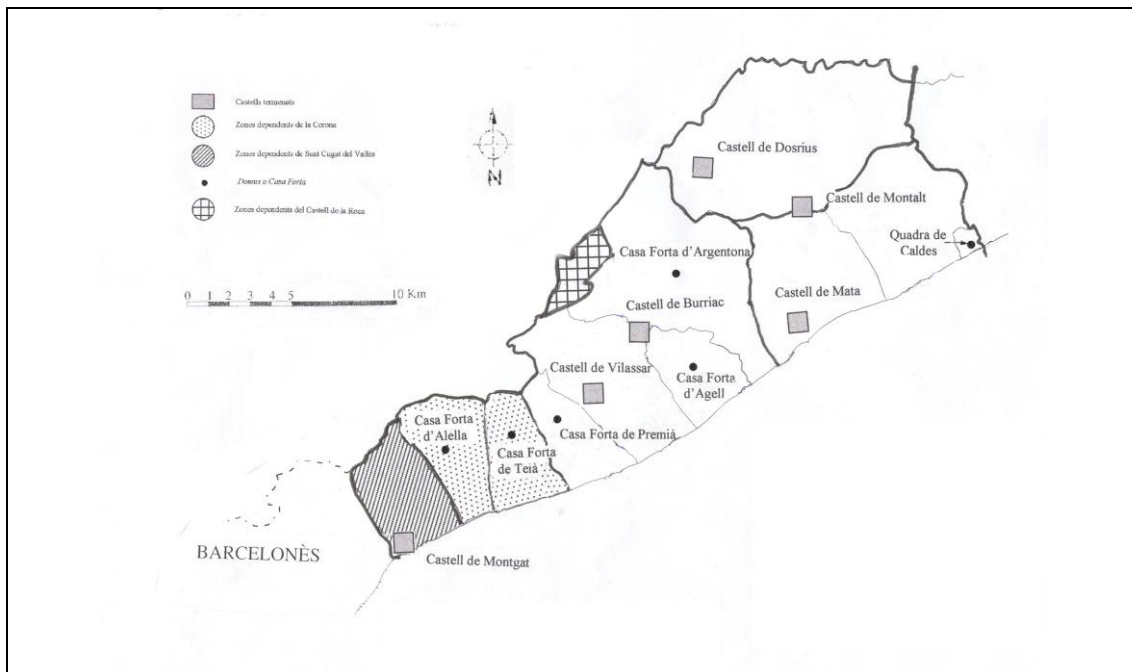
³⁷.- MARTÍNEZ I MARTÍNEZ, s/d, p.2

És acceptat per tots els historiadors que, a partir de la segona meitat del s. X, a Catalunya es va produir, a l'igual que a tot Europa, una etapa d'expansió agrícola basada en dos factors: l'ampliació de terres de conreu i la introducció de millores tècniques (arada de ferro, molins...). Pel que fa al Baix Maresme, Coral Cuadrada identifica de manera clara aquest fenomen.³⁸

Aquest creixement econòmic, porta com a conseqüència un excedent agrícola i la necessitat de controlar-lo i apropiarse'n. La noblesa, fins aquell moment, tenia unes terres de l'estat com a penya pel compliment de la seva funció pública, cedides pel comte o pel monarca carolingi, a canvi de la seva col·laboració en el govern del territori; però a partir del 1017-1059, l'aristocràcia va prendre aquestes propietats com a pròpies i, com a conseqüència i gràcies a la debilitat dels comtes de Barcelona, concretament durant el període de Berenguer Ramon I (1017-1035) i la minoria d'edat de Ramon Berenguer I (1035-1041), van apropiarse de l'autoritat pública del seu territori, és a dir, del dret de manar i d'impartir justícia. L'etapa de màxima intensitat d'aquestes violències feudals es situa entre el 1041 i el 1059, quan els nobles del Penedès, encapçalats per Mir Geribert d'Olèrdola, van disputar al comte l'autoritat política. Aquest procés també es va donar a l'Urgell, a la Cerdanya i al Pallars amb Arnau Mir de Tost. Finalment, els comtes de Barcelona van poder imposar la seva autoritat a canvi de legitimar l'ordre feudal. Ara el comte ja no serà el representant de la justícia, sinó el cap de l'aristocràcia feudal amb dret d'explotar la pagesia. Aquest fet va causar la submissió dels camperols, que mitjançant d'una sèrie d'extorsions van haver de cedir l'excedent agrícola a la noblesa i va provocar també modificacions en la propietat de la terra. Per compra, per confiscacions o per cessió voluntària, molts agricultors la perden i es converteixen en pagesos de tinença sotmesos a censos, i minva considerablement la propietat al·loca. Recordem, però, que si la noblesa s'apodera de la terra és perquè abans s'ha apropiat de l'autoritat pública; és a dir, dels drets de manar, impartir justícia i castigar i, per tant, ha aconseguit la impunitat per mitja del poder.

Aquesta revolució feudal va afectar plenament el territori del Maresme. Si en l'etapa precedent (s.IX-X) el Baix Maresme estava organitzat a partir de les parròquies, hereves de les vil·les tardoromanes, en aquest període, es fragmentarà en una multiplicitat de jurisdiccions, basades en la propietat de la terra. La majoria de l'espai del s'organitzarà ara a partir dels castells termenats, que parcel·laran el territori en diferents administracions, com ara la dels castells de Burriac o Sant Vicenç, la del de Vilassar, el Mata o Mataró, el de Dosrius i el de Montalt. Entre els nobles s'estableixen vincles piramidals de dependència amb el comte de Barcelona, profundament jerarquitzats, i pactes feudals que delimiten les seves funcions. El castell de Burriac es troba documentat com a tal des del 1025, quan Ramon Berenguer I el ven a Guadall de Sant Vicenç, el llinatge del qual, els Sant Vicenç, tindrà el castell fins al s. XIII. Els Castellvell seran els senyors del castell de Mata, ja documentats en el s. XI, fins el 1205, quan mor Arbert de Castellvell sense descendència legítima. Aquest deixarà els dominis a la seva germana Guilleuma, casada amb Guillem Ramon de Montcada i a partir del seu fill Guillem propiciarà que la nissaga dels Montcada sigui la nova propietària del castell. El castell de Dosrius apareix documentat per primer cop el 1114. Sabem que durant el s.XI depenia del priorat de Sant Pere de Casserres i que en detentaven el domini útil les famílies Dosrius i Cartellà. Del castell de Montalt es coneix poca cosa. Apareix en un document del 1016 (*castro de Monte Alto*) i sembla que va tenir una curta existència.

³⁸.- CUADRADA, 1988, p.168-219

La distribució dels castells termenats al Baix Maresme (s. XI-XII) .

[J.GRAUPERA. Mapa base *El Maresme en mapes*.
Consell Comarcal del Maresme. Mataró, 1997]

A banda de la parcel·lació jurisdiccional dels castells, dins la senyoria també tenim micro propietats que no pertanyen al domini territorial d'aquests senyors, com ara els dominis eclesiàstics i els dominis reials. A partir de compres i donacions testamentàries, l'església es va anar fornint d'un gran patrimoni territorial disseminat. Al Baix Maresme hi ha propietats dels monestirs de Sant Cugat del Vallès, Sant Benet de Bages, Sant Pere de les Puel·les, Santa Maria de l'Estany, els canonges del Sant Sepulcre i la seu de Barcelona.³⁹ També algunes zones depenien directament de l'administració reial, com el cas d'Alella i Teià. I a banda d'això, hi havia encara pagesos aloers que tenien la propietat privada de les terres que treballaven. Alguns es van convertir, sobretot els més rics, en la baixa noblesa o *militēs* que depenia dels castells esmentats. Per exemple tenim les *domus* o cases fortes d'Alella, Teià, Premià i Agell.

Com podem veure, a partir del s. XI trobem en el Baix Maresme, un espai totalment ocupat i jerarquitzat en diferents jurisdiccions territorials, dominat per una classe nobiliària que basa la seva existència en l'apropiació de l'excedent pagès. L'enriquiment conseqüent portarà, en el terreny de l'art, a un afany constructor. A més, en arquitectura civil, caldrà dotar la zona d'unitats de defensa (castells i torres de guaita) i d'espais per exercir els monopolis senyorials (molins, fargues i masos).

1.2. La xarxa de camins com un element definidor del territori

Dins l'estructura de l'organització del paisatge medieval cal esmentar també les infraestructures de camins i vies de comunicació tan necessàries pel comerç. La forma allargada de la comarca determina la tipologia de camins; els transversals, que unien la

³⁹.- CUADRADA,1994, p.158; GRAUPERA – VELLVEHÍ, 2011

comarca amb la zona veïna del Vallès travessant la serralada litoral, i les vies secundaries que enllaçaven les poblacions amb l'eix viari principal.

Tal com indiquen Antoni Pladevall i Eduard Riu-Barrera,⁴⁰ els camins tenien efectes positius i negatius. D'una banda afavorien el comerç i la vida de la gent però de l'altra també els feien víctimes de les guerres i depredacions. Aquest aspecte és important a la comarca del Baix Maresme, on la proximitat del mar feia que les incursions piràtiques i altres ràtzies poguessin afectar la seguretat de les poblacions, com ho van fer amb més intensitat a partir del s.XVI. Aquest efecte negatiu va fer que s'incrementés l'ús de les antigues vies d'arrel ibèrica que creuaven la serralada en detriment dels que creuaven la depressió litoral.

Des del punt de vista arquitectònic, aquestes zones de pas han deixat poques evidències físiques i dir tenim referències del seu traçat bàsicament a partir de fonts documentals. Les característiques hidrogràfiques de la comarca, mancada de rius cabalosos i difícils de creuar, porten com a conseqüència la inexistència de ponts de pedra. Per altra banda, la tècnica constructiva dels paviments de les vies tampoc ens ha pervingut degut a la intensa activitat constructora de la comarca en tots els temps, que els ha anat substituint, en el mateix traçat de les vies, per nous paviments més moderns.

Gemma Santos va classificar les vies segons la seva funció. Hi hauria camins d'abast i de ferradura, els quals eren més estrets i solament permetien passar cavalls; camins ramaders o carrerades, per transportar els ramats a les pastures en la transhumància; camins que comuniquen les poblacions; i els camins que portaven a esglésies, ermites, forns, molins i a fonts, àmpliament documentats en el Baix Maresme.⁴¹

1.- La xarxa viària principal

Durant l'edat mitjana, es seguia utilitzant tota la xarxa viària heretada dels romans, com la Via Augusta (que seguia la costa), la Via Sèrgia per anar a Granollers (de Mataró a Vic, passant per Caldes de Montbui) i la via de Collsacreu (enllaçava la Via Augusta amb Sant Celoni per Vallgorguina) entre d'altres.⁴²

Camins transversals de la comarca: la via Augusta i el camí dels contrabandistes

La Via Augusta. La Via Augusta va ser la calçada romana més llarga d'Hispania amb una longitud aproximada de 1.500 km que discorrien des dels Pirineus fins a Cadis, vorejant el Mediterrani. Va constituir l'eix principal de la xarxa viària a l'Hispania romana. Deu el seu nom a l'emperador August arran de les reparacions que es van portar a terme sota el seu mandat, sobre els anys 8 i 2 aC, quan es va convertir en una important via de comunicacions i comerç entre les ciutats, províncies i ports del Mediterrani. Al llarg de les èpoques ha sigut coneguda per diferents noms com Via Hercúlia o Via Heràclia, Via Francigena, Camí Ral, etc..

Un element constitutiu de les vies romanes és que estaven mesurades per unes fites (*milliarium*), les quals estaven disposades cada milla romana, el que correspon a 1.481,5 metres. Aquestes pedres, amb forma de columna cilíndrica, podien arribar a tenir tres metres d'alçada i dos de perímetre, encara que la majoria eren de dimensions més modestes. Al Baix Maresme s'ha documentat la troballa de diferents mil·liaris, com el de Can Vilalta a Vilassar de Mar, l'any 1954 i un altre, prop de la Torre dels Encantats a Arenys de

⁴⁰ .- PLADEVALL - RIU-BARRERA, 2003, p.291

⁴¹ .- SANTOS, 2003, p. 76-79

⁴² .- CLARIANA,1987; CLARIANA,1988

Mar, conegut des del 1599.⁴³ Sabem que el traçat de la Via Augusta pel Maresme anava des de Tordera a Malgrat, seguint la línia de la costa i unia les ciutats de *Iluro*, *Baetulo* i *Barcino*.

Aquest camí ha quedat fossilitzat en l'actual "Camí del mig o fondo" i ens consta la perduració en l'ús d'aquesta via durant la edat mitjana, ja que es cita com afrontació en diversos documents que testen la venda de terrenys amb el nom d' *strata publica*. A Tiana, apareix aquest topònim en l'afrontació de tramuntana d'una peça de terra que van vendre, el 11 de juliol de 1018, Giscfred i la seva dona al monestir de Sant Cugat del Vallès.⁴⁴ També a Premià trobem documentada la "via pública que va a Barcelona".⁴⁵

Camí dels contrabandistes. El *Camí dels Contrabandistes* és un camí conegut des de l'època ibèrica i que té un recorregut pel territori del Baix Maresme que circula en el seu primer tram, seguint actualment la carretera de Mata passant des de Sant Martí d'Arenys de Munt, Sant Vicenç de Montalt, i Llavaneres. A partir d'aquí es converteix en l'època actual en camí sorrenc i passa per Sant Martí de Mata, Sant Sadurní de Noya, Figuera Major, Argentona prop de Sant Jaume de Trajà i Sant Martí de la Pujada, les Brolles de l'Abril prop del castell de Burriac, la Carena de Sant Mateu, i uneix les viles de Vilassar, Premià, Teià i Alella fins Can Sentromà de Tiana i a partir d'aquí entraria al Pla de Barcelona.⁴⁶ Aquesta via seria la que van utilitzar els carolingis per conquerir el territori del Maresme abans de la conquesta de Barcelona entre l'any 785 i el 805.⁴⁷ Apareix documentat l'any 1092 en "...l'*strata* qui vadit per Sancti Matheo".⁴⁸

Camins perpendiculars de la comarca: la Via Sèrgia i els camins que unien amb el Vallès

La Via Sèrgia. Aquesta via hom creia que provenia d'*Ausa* (Vic) i anava a parar a la costa maresmenca travessant el pas de Parpers. Creuava *Aquae Calidae* (Caldes de Montbui), *Semproniana* (Granollers) i *Praetoria* (La Roca del Vallès). Hi ha restes de tres mil·liaris coneguts al llarg d'aquest recorregut. Sembla ser que fou el cònsol *Manius Sergius* qui vers els anys 120 i 110 aC. manà l'inici de la construcció, per això també se la coneix com Via Sèrgia. Seria una de les vies més antigues que construïren els romans a casa nostra. Les restes més ben conservades es troben al punt anomenat Fons de la Gallega. Allí se'n pot observar un tram que s'ha conservat en desviar-se en el segle XIX l'antic camí de Parpers per un punt més alt que feia més viable el pas de vehicles. És una ruta força emprada al llarg del temps, i a més, en un document del 878, es fa referència al camí anomenant-lo "*estrata publicam*".⁴⁹

Actualment se'n conserven trams de murs laterals, guardarrodes, contraforts i un pont. Els murs laterals són fets amb *opus caementicium/incertum*, i ens testimonien que la via havia de tenir uns sis metres d'amplada. El més monumental del tram conservat és el pont, fet amb una tècnica mixta de rajoles i pedres, *opus latericium* i *opus caementicium/incertum*, i que va haver de ser restaurat al segle XVI. La via també va patir altres reparacions en el s.XVIII per ordre de Carles III i va tenir un ús continuat fins el s.XIX.

⁴³ .- CLARIANA, 1987.

⁴⁴ .- ACB. *Liber II Antiquitatum*, núm.936, fol.312.

⁴⁵ .- AHCB: Mas: Notes històriques ..., vol.XIX, p.6 v.

⁴⁶ .- CLARIANA, 1989, p.13

⁴⁷ .- GRAUPERA, 2000c.

⁴⁸ .- PELLICER, 1887, p.492-493.

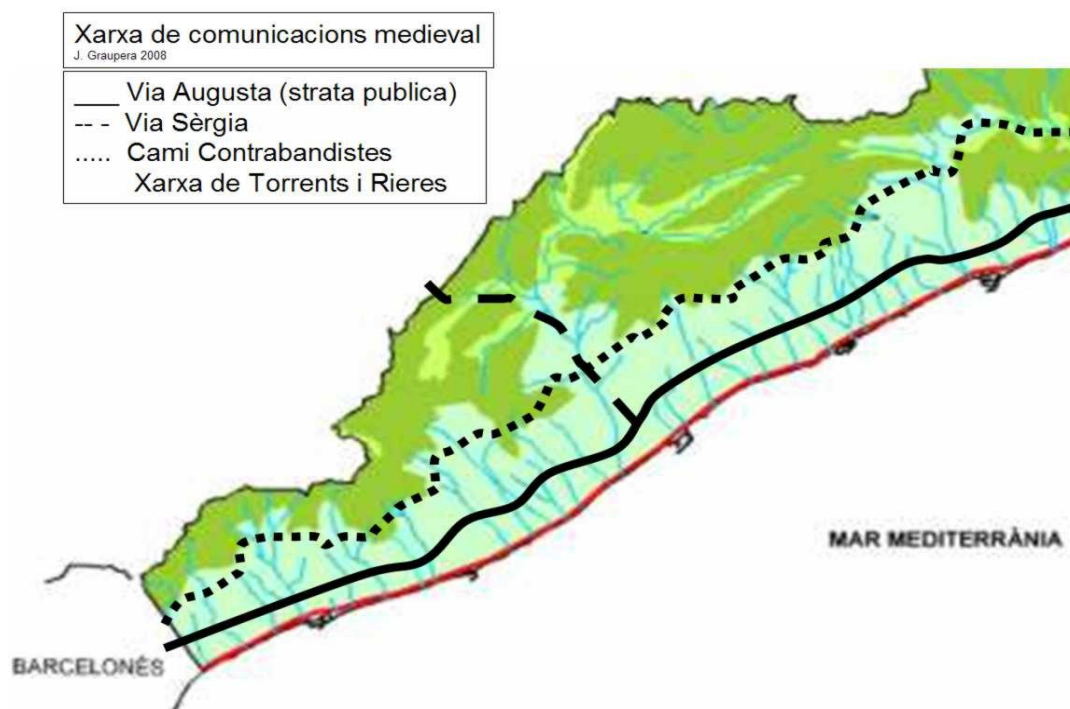
⁴⁹ .- ACB: *Liber Antiquitatum I*, núm.2, fols. 1d-2c . Publicat a FÀBREGA, 1995, doc.3, p.190-192.

S'han conservat també un seguit de desguassos que afavorien el drenatge de la via i estaven orientats perpendicularment a la mateixa.⁵⁰

Camins de la serralada litoral que unien amb el Vallès. Hi havia diferents camins que unien les viles de la serralada amb els pobles del Vallès. A Tiana s'enllaçava amb el terme de Sant Fost de Campcentelles amb el camí que des de Can Fàbregas portava a Can Montcerdà fins a la Conreria on s'unia amb la que venia de Badalona i seguia fins el Vallès. Actualment correspon a la carrerera B-500. A Alella, hi havia un camí que anava a Vallromanes passant pel coll de la Font de la Cera i que correspon actualment a la carretera BP- 5002. També Premià, per la serralada de Sant Mateu, s'enllaçava amb Vilassar i Òrrius des d'on sortien diferents camins que anaven al Vallès en la zona de La Roca. El terme d'Òrrius estava comunicat amb Cabrils pel coll de la Gironella; amb Vilanova de la Roca i Vilassar de Dalt per Céllecs; amb la Roca per Sant Bartomeu i la serra de l'Ametlla, i amb Argentona per la vall de la riera de Clarà. Finalment, al final de la riera de Canyamars, es podia enllaçar amb el Vallès pel Coll de Rupit. Aquest camí es troba documentat l'any 1017 com "*...strati sancti iuliani*". Aquest camí, encara en actiu uneix la vila de Canyamars amb el Vallès i el Montnegre fins a Collsacreu.

2.- La xarxa viària secundària

Totes les poblacions del Baix Maresme tenen des de la serralada litoral una sèrie de torrents i rieres per on baixa aigua solament en moments de pluja. Aquests torrents i rierols esdevenen elements de comunicació perpendiculars de les viles fins a la via augusta. Altres torrents feien la mateixa funció entre els masos i els camps de conreus i entre aquests i la xarxa viària principal.

⁵⁰.- CLARIANA,1987; CLARIANA,1988; BUSQUETS- GUERRA, 2010

1.3.- La situació artística del Baix Maresme fins el s. XIII: el preromànic i romànic

Actualment estem en condicions d'afirmar que, a finals del s. XIII, la majoria dels edificis de la zona del Baix Maresme es trobaven pràcticament construïts i renovats,⁵¹ sobre tot els edificis de culte, els quals es van edificar de nou sobre antics temples preromànics⁵² durant els s. XI i XII.

A la segona meitat del segle XI es produeix una necessitat de donar més consistència a les construccions religioses, degut a que els temples preromànics preexistents estaven construïts amb una tècnica molt precària, a base de murs de fang i pedra i sostres de fusta. Aquesta empenta constructora també va afectar als principals castells de la zona que es van estructurar en els cims, ordenant una sèrie de dependències al voltant d'una torre de defensa.⁵³

Aquest moviment reconstructor iniciat a principis del s.XI, es veia afavorit a nivell polític per una etapa de prosperitat, sobre tot a les zones allunyades de la frontera musulmana, la qual partir de l'any 1000 ja no representarà un perill real perquè la relació de forces entre musulmans i cristians s'haurà invertit. Des de la mort d'Almansor (1003) i del seu fill *Abd-al-Malik* (1008) s'havien aturat les ràtzies més fortes, i per tant les destruccions, sobre tot a les terres de l'interior. A més, a partir del 1030, la fragmentació del Califat de Còrdova en els regnes de taifes va propiciar el cobrament, per part dels comtes catalans, de les paries, com a tribut per defensar aquests reietons sarraïns contra un cop d'estat intern o bé la invasió d'un taifa veí. A nivell econòmic, s'inicia una etapa d'increment de la riquesa provinent de l'augment de la producció agrícola i del l'esmentat cobrament de les paries.⁵⁴

⁵¹.- Aquest tema ha estat treballat a fons a GRAUPERA, 2001a; GRAUPERA, 2002a

⁵².- Com podem veure es detecta, d'una forma clara, la continuïtat d'antics llocs de culte cristians utilitzats des de l'època visigòtica i que es recuperen a partir dels s.IX i X. També cal dir que, aquesta recuperació, no sabem si es deu a edificis que encara s'utilitzaven i es renoven pel seu mal estat, o bé si el que es produeix és que es refan els llocs antics de culte cristià, dels quals la tradició encara en conservava el record. També podria ser, que s'establissin en el mateix indret per tal d'aprofitar el mateix lloc privilegiat d'assentament o bé una pedrera i uns murs que anaven bé per tal de fer la nova construcció. D'aquestes alternatives semblen més possibles, gràcies a l'hagiotoponímia, les que ens decanten vers la reutilització i continuïtat d'antics llocs de culte particulars dins el marc de les vil·les rurals tardoromanes. El resultat d'aquesta necessitat de reconstruir espais condiona clarament la tècnica i el tipus d'edifici. En aquest període trindrem un tipus d'edifici que en planta presentarà un presbiteri o absis quadrat, rectangular o trapezoïdal, cobert amb volta de canó, a voltes lleugerament ultrapassat i una nau rectangular, adossada al absis, que estarà coberta per un embigat de fusta. Aquestes capelles estaran orientades a l'est i les principals obertures (portes i finestres) es trobaran en els murs de llevant, migdia i ponent. Construcció que derivaria directament de l'arquitectura tardoromana i del període visigot. (Graupera, 2001 (1))

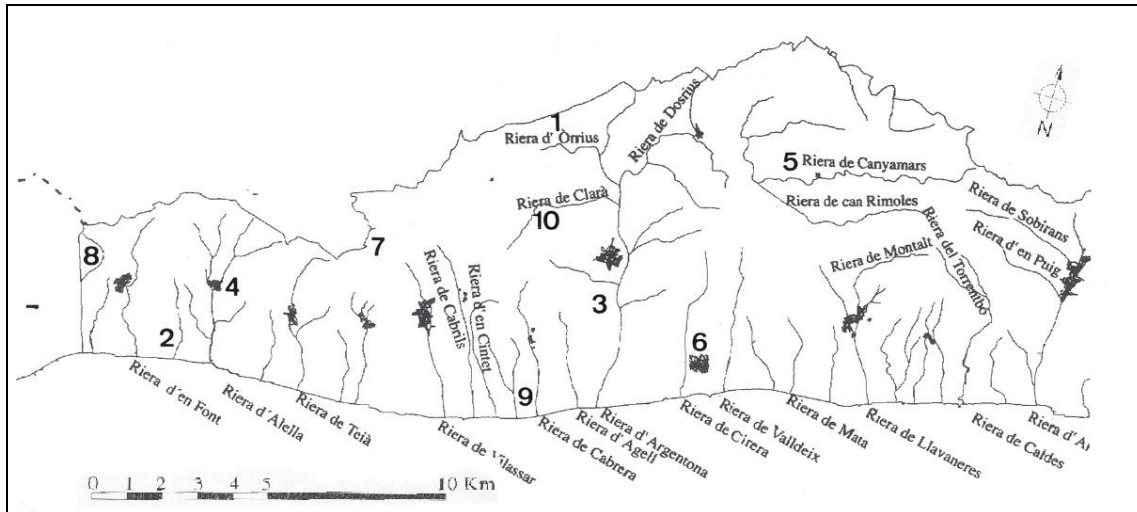
⁵³.- Del castell de Burriac o de Sant Vicenç en sabem que va ser ocupat des de l'època ibèrica, ja que formava part de l'estructura més enlairada del poblat ibèric d'Ildure que ocupava la falda de la muntanya. La primera estructura medieval del cim és sens dubte la capella preromànica de Sant Vicenç documentada des del 23 de març del 894.⁵³ Al voltant d'aquesta capella es va construir, durant el segle XI, el recinte del castell, que esdevindria la part sobirana del mateix després de les reformes baixmedievales. El castell estaria estructurat en dos nivells del cim i amb una alçaria de dos plantes. La torre del castell s'hauria construït també en aquests moments. De la mateixa forma els primitius castells de Vilassar, Mataró, Dosris i Montalt constarien d'una sèrie de dependències al voltant de la torre central. Per més informació sobre els castells del Maresme, consultar: CAMPO, 1998 i JORNADES, 2000.

⁵⁴.- La paria o *parias Hispaniae* era un tribut anual i en alguns casos mensual, instituït al segle XI i XII, que els sarraïns de les taifes o emirats de *Saraqusta*, *Larida*, *Turtuixa* i alguna altra pagaven als comtes de la Marca Hispànica, com a indemnització de guerra i reconeixement de domini.

Segurament s'ha d'afegir a aquest impuls constructor d'edificacions més suficients, més resistents i més grans, la propensió a modificar també l'estètica de les mateixes prenent nota de les tendències del moment.

En aquesta nova etapa, molts edificis parroquials es construïren sota el tutelatge de la noblesa local, laica o eclesiàstica, i aquesta última prendrà l'estètica romànica llombarda com a segell identificador del seu poder. A partir dels components coneguts i de les dades documentals, podem deduir que moltes d'aquestes parròquies tenien una única nau amb un sol altar central i dues capelles laterals que en planta estarien disposades en forma de transepte. La majoria, segurament, tindrien el campanar de torre, com els conservats parcialment a Mataró i Alella. També coneixem, a partir de testimonis escrits, el procés d'enderrocament, dels campanars de Teià i Llanereres en el s.XVI. Segons les dades conegudes actualment, és difícil certificar l'existència de parròquies que disposessin d'una capçalera amb tres absis o també de planta basilical.

A la comarca han arribat als nostres dies, dues parròquies que han preservat la nau única romànica però que en èpoques posteriors es va renovar en estil gòtic l'altar presbiterial, a més d'afegir capelles laterals d'aquest estil. Ens referim a Sant Esteve de Canyamars i Sant Feliu d'Alella, destacant d'aquesta última que, tot i les modificacions, no ha perdut la decoració de lesenes i arcades llombardes.⁵⁵ Així doncs, la moda llombarda en la decoració dels edificis del s.XI i XII, la trobem en el Maresme en els edificis parroquials, els quals presenten amb poques variacions tres altars i un campanar de torre. D'aquesta manera, el gust llombard esdevindrà l'estil del nou ordre feudal i el que identificaria l'obra dels governants. Les noves tendències vingudes d'Itàlia provocaran una ruptura en l'evolució pròpia que agafava l'arquitectura des del s.X.

Esglésies romàniques conservades (s.XI-XII). A.- Totalment: 1.- Sant Bartomeu de Cabanyes (Òrrius); 2.- Sant Martí de Montgat; 3.- Santa Maria del Viver. B.- Parcialment: 4.- Sant Feliu d'Alella; 5.- Sant Esteve de Canyamars; 6.- Santa Maria de Mataró; 7.- Sant Mateu de Premià; 8.- Sant Romà de Tiana; 9.- Sant Cebrià de Cabrera; 10.- Sant Pere de Clara (Argentona). [J.GRAUPERA. Mapa base *El Maresme en mapes*. Consell Comarcal del Maresme. Mataró, 1997]

⁵⁵.- També s'han conservat decoració llombarda a certes construccions del Maresme Nord: Sant Pere de Riu, Sant Genis de Palafolls i el Monestir de Sant Pol. Per a més informació a Grup d'Amics de l'art romànic del Maresme, 1992 i a GRAUPERA, 1992e i a Grup d'Amics de l'Art Romànic, 1993.

També tenim coneixement de la majoria de parròquies romàniques d'aquest període, i malgrat no s'hagi conservat l'edifici del s.XI-XII, sabem de la seva existència. Moltes d'elles tenien un origen preromànic però durant aquests segles pateixen un procés de renovació que moltes vegades no ha deixat un rastre documental directe però que es pot deduir a partir de les descripcions de les visites pastorals posteriors, del s.XIV i XV. Seria els casos de Sant Martí de Teià,⁵⁶ que presentava tres altars, el major dedicat a Sant Martí i els dos laterals a Maria Magdalena i a Sant Antoni.⁵⁷ Tal com consta en el contracte per l'edificació de la nova església del s.XVI, entre el rector, batlle i síndics de la parròquia i el mestre de cases Antoni Matheu, sembla que l'edifici romànic tenia un campanar de torre.⁵⁸ De Santa Maria de Mataró, malgrat que la podem datar el 25 de març del 1008,⁵⁹ no en sabem res del temple romànic. Solament es detecta aquest estil a la part inferior de l'estructura del campanar. Les fonts esmenten tres altars; el major dedicat a la Verge, un segon sota l'advocació de Sant Esteve i Sant Tiberi i el tercer altar dedicat a Sant Joan.⁶⁰

L'any 1023, apareix per primer cop en els documents la parròquia de Sant Andreu d'Òrrius.⁶¹ En aquest cas, coneixem l'estructura de l'edifici durant aquest període, gràcies als resultats d'una excavació arqueològica realitzada l'any 1982.⁶² L'estructura que va arribar al s.XVI com a precursora de l'edifici gòtic actual correspondria a l'època preromànica. D'aquesta església, únicament s'ha conservat l'altar presbiterial, reutilitzat en l'església actual com a capella lateral dedicada al Roser. L'església preromànica d'Òrrius tindria les mateixes dimensions de llargada que l'ample de l'església actual. Segurament tota l'església estaria coberta amb volta de canó i la tècnica de construcció del mur ens permet situar-la a la primera meitat del s.XI.⁶³

Sant Feliu de Cabrera també apareix documentat per primer cop l'any 1025, quan el comte Berenguer I i la seva família van vendre, a Berenguer Guadall, aquesta església, junt amb les propietats de les esglésies rurals de Sant Cebrià i Sant Joan.⁶⁴ Aquesta parròquia tenia dos altars, l'altar major dedicat a Sant Feliu i un altre dedicat a Santa Maria.⁶⁵

⁵⁶.- La parròquia de Teià apareix documentada per primer cop el 21 de desembre del 965, quan els almoniers de Mir, van lliurar a la Santa Creu de la Seu de Barcelona, l'església de *Taliano* amb la seva parròquia, delmes i primícies. ACB: *Liber IV Antiquitatum*, doc.56.

⁵⁷.- ADB- Visites pastorals, vol.8, fols 9-10v.

⁵⁸.- "*E més avant que lo dit mestre Antoni Matheu hage de derrocar a ses pròpies despeses la sglésia vella de dita parrochia y campanar y fer la scombra y treure tota la terra del lloch ahont se haurà de fer y edificar la dita sglésia nova, la qual terra pugue llansar en lo lloch ahon a ell més li convindrà sols sie fora de dita sglésia*". AHPB: *Francesc Pedralbes*, lligall 12 (1574), manus. 25, fol.173. Publicat per MADURELL, 1970, doc.47.

⁵⁹.- Apareix documentada en un canvi de propietats entre el bisbe de Barcelona Aeci amb els seus canonges al grec Aurici. "*...Damus anque tibi i tua commutatione terras in diversis locis cultas et eremas quod habemus in comitatu Barchinonense, in Maritima, vel in terminio de Mata, in apendicio de Parrochiam Sancte Marie qui dicunt Civitas Fracta*." ACB: *Diversorum B 1416*. Citat per FERRER, 1968a, p.30

⁶⁰.- GRAUPERA, 1992, p.492-493

⁶¹.- Aquesta parròquia era sufragània de l'església d'Argentona. S'esmenta per primer cop quan el comte Berenguer Ramon I amb la seva família van vendre a Guadalt, l'església de Sant Andreu d'Òrrius la qual pertanyia a la jurisdicció del castell de Sant Vicenç ACA: Pere III (1366-67), fol 144. Citat per AHCB: *Notes històriques...vol.XVI*.

⁶².- PADILLA - VIVES, 1983

⁶³.- GRAUPERA. 2001a; GRAUPERA, 2002 a

⁶⁴.- "*...et sancti Felici, simul cum subiectis suis eccelsiis, idem sancti Cipriano, santique iohannis...*"ACA: *Feudorum Vicariarum Cataloniae*, IV f.88. Transcrit per CARRERAS, 1891, p.101-102

⁶⁵.- La visita pastoral efectuada per Bernat Meler, delegat del bisbe de Barcelona Pere de Planella, el 29 de setembre del 1379, en podem deduir que tenia dos altars, l'altar major dedicat a Sant Feliu i un altre

El 13 d'agost del 1054 en un establiment a precari fet per Guislabert, bisbe de Barcelona a Geubert i a la seva muller Stregot d'uns casals que pertanyien a la Canonja per edificar-hi cases dins el terme de Premià, es cita que són junt a la casa de Sant Pere i a Sant Tomàs apòstols. D'aquest document podem deduir que la primitiva parròquia de Sant Pere de Premià a començaments del s.XI tenia doble advocació.⁶⁶ Segons les visites pastorals del 11 de desembre de 1413 i del 22 d'agost del 1425, sabem que dels tres altars de l'església romànica, el major estava dedicat a Sant Pere, un lateral a Sant Tomàs i Sant Antoni i l'altre a Sant Rafael.⁶⁷

El 29 de desembre de 1058, apareix citada per primer cop la parròquia Sant Andreu de Llavaneres.⁶⁸ I en la visita pastoral del 1 d'octubre del 1379⁶⁹ se'ns indiquen les atribucions de dos altars, el major a Sant Andreu i un altre a Santa Maria dels Ous.

L'església romànica de Sant Julià es creia consagrada pel bisbe Hug el 15 d'agost de 1060,⁷⁰ però estudis recents han demostrat que aquest document es tracta d'una adveració testamental de la difunta Trasgonça davant l'altar de sant Julià.⁷¹ També apareix citada en un altre document del 1061, fet que ens porta a pensar que la seva consagració s'acosta a aquestes dates.⁷² Aquest edifici també presentava tres altars dedicats, el major a Sant Julià i els dos restants, un a Sant Llorenç i l'altre a Sant Martí.⁷³

Una altra acta de consagració coneguda és la referent a la parròquia de Sant Cebrià de Tiana del 2 de desembre del 1100 signada pel bisbe de Barcelona Berenguer i un grup de canonges.⁷⁴ A la visita pastoral del 27 de setembre del 1379 consta que tenia dos altars, el de Sant Cebrià i el de Santa Maria.⁷⁵

dedicat a Santa Maria, *"In qua quidem ecclesia sunt duo altaria, videlicet Sancti Felicis et Sancte Marie"*.

ADB- Visites pastorals, vol.8, fols 12v. Transcripció de BENITO, 1992, doc.48, p.296

⁶⁶.- ACB: *Liber II antiquitatum*. núm.482, fol.164

⁶⁷.- ADB- Visites pastorals, vol.11, fol.103v-104 r. Publicat per BENITO, 1992, doc.75; ADB- Visites pastorals, vol.15, fol. 10r-11v.Publicat per BENITO, 1992, doc.98

⁶⁸.- Apareix citada per primer cop la parròquia Sant Andreu de Llavaneres, quan Guitard Bernat, marit de Sança, junt amb els seus fills Mir i Pere, van donar a Ramon i el seu fill, un alou situat a la parròquia de *Lavandarie* dins el terme del comtat de BarcelonaACB: *Liber antiquitatum*, doc 54. Citat per AHCB: Mas, Josep: *Notes històriques...*

⁶⁹.- ADB- Visites pastorals, vol.8, fol.17v-18r. Publicat per BENITO, 1992.

⁷⁰.- : *"Concegració de la Iglesia de Sant Julià de Argentona, la qual fou coneguda per Hugo bisbe i per altre nobles persones que assistire a dita concegració, y se expresa estar dita Yglesia dins los limits del castell de Sant Vicens del districte del comptat de Barcelona. Consta en poder de Prim sacerdot al mitg del mes de Agost del any primer del regnat del Rey Felip de Fransa, que fou en lo any 1060"*. CUADRADA, 1988, p.87

⁷¹.- BENITO, 1998. Doc.2: 15 d'agost de 1060. BC: Arxiu, pergami 8711 (2-VIII-1)

⁷².- Malgrat tot, en un altre document del 1061 apareix la cita *"...i per aquest lloc de veneració de Sant Julià Màrtir de Crist, quin altar consagrat esta en el comtat de Barcelona que anomenem vila d'Argentona"*. CLAVELL, 1990, p.106

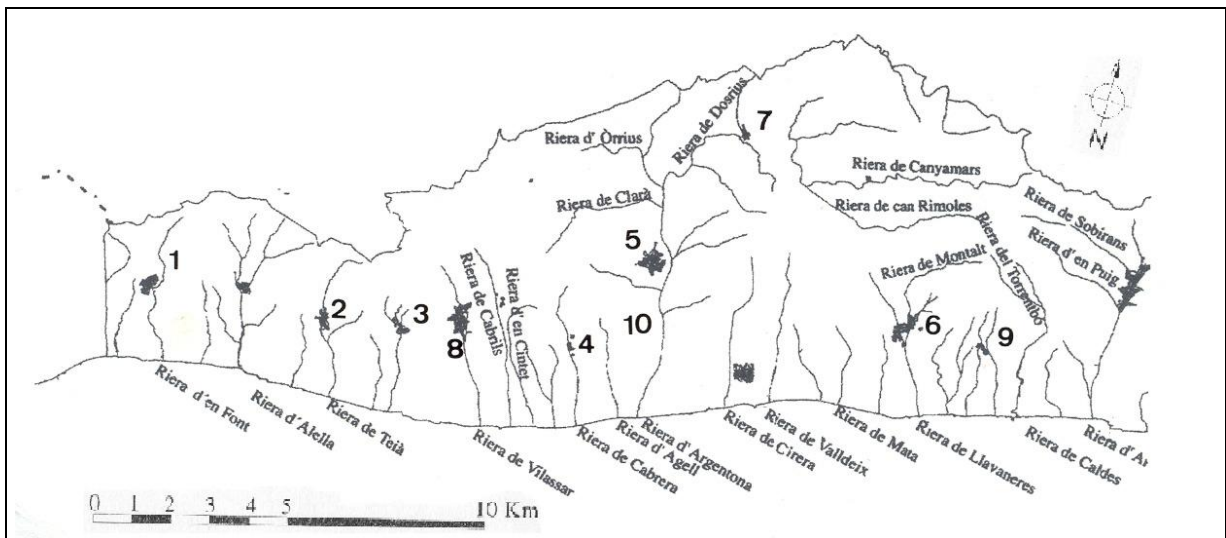
⁷³.- En la visita pastoral de Bernat Maler, delegat del bisbe de Barcelona Pere Planella a l'església de Sant Julià, s'especifica que la parròquia tenia tres altars *"...in qua quidem ecclesia sunt tria altaria"*.ADB- Visites pastorals, vol.14, fol.14 r-v. Publicat per BENITO, 1992, doc.49, p.298

⁷⁴.- En la consagració es fixen les seves possessions; s'estableix que paguin tretze denaris com a cens a la catedral de Barcelona i es va establir la sagrera de trenta passes al voltant de l'església. Les afrontacions d'on rebria delmes, primícies i obligacions dels fidels era a banda de llevant, el puig de Vera (Coll de Vendrans) fins l'església de Santa Susanna; a migjorn, el litoral del mar; a tramuntana, la muntanya nomenada Hortons i a ponent el coll de Pomar. Després es citen totes les seves possessions. L'original d'aquest document és perdut i es conserva gràcies a una còpia feta pel notari Salvador Carreres el 22 de maig del 1699 i conservada a l'Arxiu Parroquial de Tiana fins el 1936. La còpia que es coneix és a partir de una altra còpia de Mn. Mas. (AHCB: MAS,J.: *Notes històriques...*, vol.XXV, p.74-91)

⁷⁵.- ADB- Visites pastorals, vol.8, fols 6v.

La parròquia vilassarenca sota l'advocació de Sant Genis, s'esmenta en una donació d'un alou, fet per Arnau Ramon de Subirats i Gerberga a la Canonja de la Santa Creu, el 12 de juny del 1118.⁷⁶ També sabem que encabia tres altars; el major dedicat a Sant Genis i els laterals, un era assignat a Sant Nicolau i l'altre a Santa Maria.⁷⁷

Sant Vicenç de Montalt, es cita documentalment per primera vegada en un establiment d'unes terres el 8 de novembre de 1169.⁷⁸ A partir d'aquest document, podem saber que pertanyia al terme del castell de Mataró i tenia categoria de parròquia sufragània de la de Sant Andreu de Llaveneres. D'aquest terme parroquial, l'any 1379, es va segregar la parròquia de Caldes i el 13 d'abril del 1584, Sant Vicenç es va segregar de la de Llaveneres.⁷⁹ Es pot establir, segons la visita pastoral del 21 de juliol del 1427 efectuada pel delegat del bisbe Pere Coloma, que aquesta capella tenia un sol altar de pedra consagrat, dedicat a Sant Vicenç.

Esglésies romàniques documentades i no conservades (s.XI-XII). A.- Parròquies: 1.- Sant Cebrià de Tiana; 2.- Sant Martí de Teià; 3.- Sant Pere de Premià; 4.- Sant Feliu de Cabrera; 5.- Sant Julià d'Argentona; 6.- Sant Andreu de Llaveneres; 7.- Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius; 8.- Sant Genis de Vilassar. B.- Capelles: 9.- Sant Vicenç de Montalt; 10.- Sant Miquel del Cros. [J.GRAUPERA. Mapa base *El Maresme en mapes*. Consell Comarcal del Maresme. Mataró, 1997]

Finalment, de Sant Iscle i Santa Victòria de Dosrius en tenim testimonis solament a partir de visites pastorals. Concretament, la primera s'efectua el 16 de gener del 1304⁸⁰ i en ella s'indica que el temple tenia un sol altar assignat a Sant Iscle. La doble advocació a Santa Victòria no es troba documentada fins la visita pastoral del 3 d'octubre del 1374.⁸¹

A banda de les esglésies parroquials, completaven l'estructura d'edificis religiosos del Baix Maresme, a finals del s.XIII, una sèrie de capelles rurals, que en la majoria dels casos han arribat amb poques modificacions als nostres dies. Alguns d'aquests edificis estarien edificats en època preromànica com el cas de Sant Martí de Mata (Mataró), Sant Jaume de Traià (Argentona), Sant Salvador de Can Boquet (Vilassar de Dalt), Santa Anastàsia (Premià

⁷⁶ .- ACB: *Liber II Antiquitatum* fol.151, doc. 438.

⁷⁷ .- ADB: *Visites pastorals*, vol.8, fols.11v-12v. Citat per BENITO, 1992, doc.47, p.293-295

⁷⁸ .- ACB: *Speculum Off.* Fol.248. Citat per AHCB: Mas: Notes històriques...

⁷⁹ .- VILARDEBÓ, 1925d, p.707

⁸⁰ .- ADB- *Visites pastorals*, vol.1, fol.15.

⁸¹ .- ADB- *Visites pastorals*, vol. 8, fol.19

de Dalt) i Sant Vicenç de Burriac (Cabrera). I d'altres estarien construïts en l'etapa romànica, com el cas de les ermites de Sant Mateu de Premià de Dalt, Sant Romà de Tiana, Sant Bartomeu de Cabanyes (Órrius), Santa Maria del Viver (Argentona) i Sant Martí de Montgat. La capella de Santa Margarida i Sant Cebrià de Cabrera va ésser derruïda pels seus propietaris l'any 1950.

El priorat de sant Pere de Clarà a Argentona serà l'únic edifici monàstic amb una certa entitat del Baix Maresme. Sant Pere de Clarà es troba situat en el terme municipal d'Argentona, prop d'Òrrius i a la riba esquerra de la riera de Clarà, a uns 200 m. de la masia de Can March. L'origen del priorat es difícil d'establir. A l'interior de l'església es conserva una làpida amb la inscripció "+BAIO QUI ISTO DO / MO ADIFICAVIT", que ens indica l'inici del priorat en una ermita o *domus* preromànica. Les terres on s'aixecava aquesta primitiva *domus* preromànica depenien del monestir de Sant Cugat del Vallès durant el s. XI. De fet, consta també que la capella de Sant Pere de Clarà apareix entre la llista de possessions del castell de Sant Vicenç, quan el comte Ramon Berenguer I va vendre a Guadalt, l'any 1025.⁸² D'aquesta manera, aquesta *domus* de Sant Pere de Clarà passaria de dependre de la família Sant Vicenç, senyors del castell de Burriac i Vilassar i, seria en aquest moment quan els Sant Vicenç, van convertir aquesta capella rural en un priorat en establir-hi una petita comunitat. Aquesta propietat va ser dels Sant Vicenç fins el 11 de desembre del 1080 quan Adelaida Guadall va donar aquest petit cenobi al monestir de Cluny, que serà administrat pel monestir osonenc de Sant Pere de Casserres.⁸³ En la documentació de Casserres hi apareixen esmentats priors a Clarà des del 1196.⁸⁴

⁸².- ACA.: *Grat.Pere III (1366-1367)* fol.144. Citat per AHCB:Mas: Notes Històriques..., p.173.

⁸³.- MUNDÓ, 1964, p. 229-251.

⁸⁴.- PLADEVALL, 1992a, p.475.

